

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2022.2\(60\).39-44](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2022.2(60).39-44)
 УДК 331.25(477):33.021.8

Кушнір Ю.Б., Молнар О.С., Булеца Н.В., Палійчук Є.С.

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕХОДУ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ ДО ТРИРІВНЕВОЇ

У статті проаналізовані проблеми, притаманні сучасній пенсійній системі України, та запропоновано ряд заходів щодо їх усунення. Обґрунтовано необхідність запровадження у майбутньому накопичувального рівня пенсійної системи та недержавного пенсійного страхування. Розглянуті як аргументи «за» запровадження накопичувального рівня пенсійної системи, так і негативний зарубіжний досвід у цій сфері. Встановлено, що перехід до трирівневої пенсійної системи доцільно реалізувати після закінчення воєнних дій в Україні.

Ключові слова: пенсійна система, пенсійна реформа, солідарний рівень пенсійної системи, накопичувальний рівень пенсійної системи, недержавне пенсійне страхування.

Постановка проблеми. Проблеми пенсійного забезпечення не втрачають своєї актуальності в сучасному українському суспільстві та у світі в цілому. Системи пенсійного забезпечення, що діють у більшості країн, досягли своєї зрілості. Це означає, що більшість працюючих охоплені пенсійними планами і мають право на одержання певних гарантій у повному розмірі; населення старіє, частка осіб, які сплачують внески в рамках пенсійного забезпечення, зменшується.

У багатьох країнах, насамперед розвинених, відносна чисельність людей старшого віку значно збільшилась у порівнянні з минулими роками. У більшості розвинених країн світу процес старіння супроводжується не тільки зниженням народжуваності, а й зменшенням тривалості життя. У зв'язку зі старінням населення і зростаючою нестійкістю солідарних пенсійних систем в багатьох країнах, починаючи з 80-их років минулого століття, стали змінювати

деякі параметри пенсійних програм, запроваджуючи схеми обов'язкових базових виплат, підвищуючи законодавчо встановлений вік виходу на пенсію, доповнюючи їх системами обов'язкових та добровільних пенсійних накопичень.

Пенсіонери в Україні залишаються однією з найбільш вразливих соціальних груп населення. Рівень бідності залишається високим серед осіб пенсійного віку внаслідок низького рівня пенсійного забезпечення, що свідчить про необхідність подальшого вдосконалення пенсійної системи – переходом її до 3-рівневої (солідарний рівень, накопичувальний рівень, недержавне пенсійне забезпечення).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки проблемам пенсійної системи та необхідності проведення пенсійної реформи присвячені праці таких вчених, як Зубик О., Княжанський В., Коваль Л., Малолеткова О., Павловський А., Трунова Г., Хохлов В., Шавалюк Л., Шемяткін О.

Мета статті. Дослідити проблеми переходу української пенсійної системи до трирівневої (солідарний рівень, накопичувальний рівень, недержавне пенсійне забезпечення).

Опис основного матеріалу дослідження. Згідно дослідження, яке проведено соціологічною службою Центру Разумкова, 57,1% опитаних пенсіонерів має єдине джерело доходів - пенсію, а для 80,4% основним джерелом доходу є пенсія (20,1% з них вказали ще й на наявність підсобного господарства, 16,1% - отримують допомогу від дітей). 52,2% українським пенсіонерам пенсії не вистачає навіть на найнеобхідніше. [2, с.8]

Протягом довгого періоду пенсійна система України перебуває у кризовому стані. Так, дефіцит Пенсійного фонду на межі 150 млрд. гривень. [3, с.4] На фінансовий стан бюджету

©**Кушнір Ю.Б.**, кандидат економічних наук, доцент, доцент ДВНЗ «Ужгородський національний університет», E-mail: yurii.kushnir@uzhnu.edu.ua

Молнар О.С., кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри економічної теорії ДВНЗ «Ужгородський національний університет», E-mail: oleksandr.molnar@uzhnu.edu.ua

Булеца Н.В., кандидат економічних наук, доцент, доцент ДВНЗ «Ужгородський національний університет», E-mail: nadiya.buletsa@uzhnu.edu.ua

Палійчук Є.С., кандидат економічних наук, доцент, доцент ДВНЗ «Ужгородський національний університет», E-mail: yevheniia.paliichuk@uzhnu.edu.ua

Пенсійного фонду найбільший вплив мають 2 основні чинники: низькі зарплати українців, з яких сплачуються внески, і те, що багато наших співгромадян або взагалі працюють у тіні, не сплачуючи внесків, або сплачують їх лише з частини доходів, більшу частку яких отримують у конвертах. [3, с.4]

Відповідно до міжнародно-правових стандартів розмір забезпечення за віком згідно з Конвенцією МОП №102 встановлено у розмірі як мінімум 40% від зарплати, Конвенції №128 – 45%, а Рекомендації №131 – 55%. Одним із напрямів удосконалення у сфері пенсійного забезпечення повинно бути введення міжнародних соціальних стандартів у сфері пенсійного забезпечення, а саме коефіцієнту заміщення зарплати не нижче 40%. [9, с.77] Тим часом в Україні падає коефіцієнт заміщення пенсіями заробітку – наразі він дорівнює 29% (середня пенсія становить 29% від середньої зарплати), а в майбутньому може впасти нижче 20%. [6, с.4]

Для ефективного функціонування пенсійної системи та забезпечення мінімального рівня безпеки доходів для людей пенсійного віку повинні бути усунені або ж мінімізовані соціально-економічні проблеми, а саме:

- ліквідація безробіття, створення нових робочих місць, особливо для молоді;
- забезпечення гідної зарплати;
- забезпечення гендерної рівності в питаннях оплати праці;
- вирішення проблем масової трудової міграції;
- ліквідація неформальної зайнятості. [9, с.77]

Принципова позиція уряду полягає в тому, що в межах самої солідарної системи пенсійного забезпечення неможливо поліпшити життя пенсіонерів. Покоління людей, які зараз працюють і яким понад 35 років, приречені на мізерні пенсії лише за солідарною системою. Недарма в чинному українському законодавстві передбачено запровадження тривірневої пенсійної системи: солідарної, накопичувальної й недержавної. Тобто в ідеалі пенсія кожного українця має складатися з 3 частин:

- 60% - солідарна;
- 30% - накопичувальна;
- 10% - недержавне пенсійне страхування.

[3, с.4]

Оцінюючи ефект від запровадження загальнообов'язкового накопичувального (другого) рівня пенсійної системи України, експерти відзначають, що в результаті:

- люди отримають додаткову пенсію, яка разом із солідарною становитиме не менше 40% від зарплати;

- економіка отримає довгостроковий інвестиційний ресурс для створення нових робочих місць, який за перші 35 років складе 40-67% ВВП;

- додатково відбуватиметься детінізація зайнятості та зарплат, що, у свою чергу, стане додатковим джерелом наповнення солідарної пенсійної системи;

- люди навчаться користуватися інструментами накопичення і будуть додатково добровільно накопичувати, підвищуючи свій рівень добробуту та обсяг внутрішніх інвестицій в економіці. [6, с.5]

Найстійкіші пенсійні системи – багаторівневі, де один рівень доповнює інший та зменшує ризики для людини. Так, солідарний рівень не вразливий до фінансових ризиків (кошти збираються та одразу виплачуються, їх не потрібно захищати від знецінення, втрат), але вразливий до демографічних (майбутня пенсія залежить від того, скільки працюючих буде в країні, коли людина вийде на пенсію, які в неї будуть доходи тощо). Накопичувальний рівень, навпаки, невразливий до демографічних ризиків (людина накопичує сама собі), але вразливий до фінансових. Тому їх поєднання, коли людина отримуватиме частину доходів із солідарного рівня, а частину з накопичувального – це більш надійна система, аніж будь-який один із рівнів. До того ж 87% українців упевнені, що держава зобов'язана піклуватися про гідне забезпечення їхньої старості. [2, с.8] На думку міністра соціальної політики України Лазебної Марини, у разі запровадження такої системи необхідно реалізувати ряд наступних параметрів.

1. **Людина – власник.** Власник своїх пенсійних накопичень сам обирає, у якому фонді накопичувати, при необхідності може змінити фонд, передати пенсійні накопичення у спадок, скористатися ними в критичних випадках, скажімо, на лікування тощо.

2. **Внески.** Відрахування на свій рахунок в обраному пенсійному фонді становлять 2% від зарплати, роботодавець додає ще 2% (разом 4%). Внески згодом необхідно збільшувати до 7-10%.

3. **Інвестування.** Законодавством визначено, що пенсійні накопичення вкладатимуться в економіку України, в найнадійніші активи, як-от (державні цінні папери, у т.ч. цільові на реалізацію довгострокових проектів, муніципальні цінні папери, цінні папери підприємств, депозити, банківські метали, нерухомість, земля тощо).

Вони «розкладатимуться по різних кошикам». Ці активи можуть бути і гривневими, і валютними. У другому випадку накопичення захищені від девальвації.

Накопичувальні пенсійні фонди щоденно звітують про те, куди інвестовані кошти, яка вартість їх активів, проходять щорічний незалежний аудит. Кожен учасник має можливість щодня перевіряти стан свого рахунку та переводити свої накопичення до іншого фонду, у разі незгоди з економічною політикою фонду, без накладання штрафів.

4. **Податки.** Держава розглядає можливість знизити ставку ЄСВ з метою уникнення збільшення податкового навантаження на роботодавців. Внески на пенсійні накопичення не будуть обкладатися єдиним соціальним внеском та податком на доходи фізичних осіб, також не обкладатиметься податком інвестиційний дохід, а виплати будуть обкладати на загальних принципах оподаткування пенсій.

5. **Інфраструктура.** Пенсійна система повинна працювати на базі наявних державних (Державна податкова служба, Казначейство, Пенсійний фонд України) та приватних інституцій (недержавні пенсійні фонди, компанії з управління активами, адміністратори, банки-зберігачі), без створення додаткових монополістичних структур.

6. **Виплати.** Накопичувальна система дає можливість отримати виплати трьох видів:

- одноразові (критичний стан здоров'я, інвалідність, у разі смерті – спадкоємцям);
- на визначений термін (не менше 10 років);
- довічні (через страхові компанії).

7. **Взаємне зміцнення рівнів солідарної системи.** Умови обов'язкового та добровільного накопичення максимально уніфіковані, стимулюється конкуренція між надавачами послуг, відсутні монополії. З часом виробляється звичка користуватися накопичувальними фондами за єдиними правилами, це приводить до збільшення добровільних накопичень, суспільство зацікавлене у офіційних зарплатах – це додатково стимулює детінізацію і збільшує надходження до солідарної системи.

8. **Сильне та професійне державне регулювання.** [6, с.5-6] Через відповідні контролюючі установи держава запобігає вкладати кошти із недержавних пенсійних фондів у сумнівні та неприбуткові операції.

Про запровадження в Україні другого рівня пенсійної системи тривають дискусії ще з 2003 року, коли ВРУ було схвалено два базові закони з пенсійної реформи: «Про загальнообов'язкове

державне пенсійне страхування»; «Про недержавне пенсійне забезпечення». Програма додаткового захисту працівників підприємств, що підпадають під велику приватизацію, започаткована урядом як експериментальний проект. Інвестор протягом двох років після приватизації сплачуватиме внески в недержавні пенсійні фонди для більш ніж половини працівників підприємства. Внески повинні становити не менш як 4 % від зарплати. [5, с.2]

Необхідно зазначити, що, на думку експертів, загальнообов'язкове накопичення пенсій (другий рівень пенсійної системи), має певні недоліки. Досвід ряду країн показує, що єдиний, хто користь від цієї реформи отримує лише фінансовий сектор. До прикладу, ще у 1980-их рр. у деяких країнах Латинської Америки розпочалося впровадження другого рівня пенсійної системи (Чилі, Перу, Аргентина, Колумбія та інші). Також долучилися до запровадження другого рівня 14 країн центральної та східної Європи, центральної Азії (вже після розвалу соціалістичного блоку). Виходячи з даних на 2018 рік, 18 країн із цих 30 відмінили другий рівень пенсійної системи. Пояснюється це тим, що ні тодішні, ні майбутні пенсіонери декларованої користі від запровадження другого рівня не отримали, оскільки всі фінансові ризики були перенесені з держави на окремих людей. Це привело до скорочення розміру пенсійних виплат. Збільшилася як гендерна нерівність, так і нерівність у доходах; витрати на передачу управління до приватних фондів вторинної системи були значними; при переході з одного приватного фонду до іншого застраховані особи несли величезні витрати; високі адміністративні витрати самих пенсійних фондів незрівнянно вищі за адміністративні витрати державного пенсійного фонду; втрати державою важелів управління. Регуляторні і наглядові функції перейшли до приватних пенсійних фондів. Національний координатор МОП в Україні Сергій Савчук повідомив, що на основі проаналізованих даних цих країн немає підстав очікувати, що введення другого рівня пенсійної системи в Україні принесе кращий результат. Натомість усі ті негативні наслідки, з якими вказані країни зіткнулися, можуть стати реальністю і для нашої країни. [11, с.23]

Утриматися від запровадження накопичувального рівня пенсійної системи радять керівництву України експерти з міжнародних фінансових інституцій. Розглянемо більш детально ці застереження [7, с.15]:

- **інфляція.** Розміщення та використання коштів на накопичувальних рахунках є проблемним в умовах війни та економічної кризи. За оцінками експертів та з досвіду інших країн, інвестування коштів накопичувального рівня пенсійної системи буде ефективним за умови, якщо річний інвестиційний дохід від інвестування пенсійних активів перевищуватиме рівень інфляції принаймні на 2-3%;

- **відсутність гарантії збереження коштів.** В Україні відсутні інструменти, які гарантують збереження коштів пенсійних накопичень та дієвий контроль за їх розміщенням і використанням;

- **немає порогу для адміністративних витрат.** Кошти накопичувального рівня системи пенсійного страхування використовуються, у тому числі, для оплати послуг компаній управління активами відповідного недержавного пенсійного фонду; з проведення планової аудиторської перевірки; з адміністрування недержавного пенсійного фонду.

З досвіду ряду країн, в яких тривалий час функціонує другий рівень пенсійного забезпечення, в накопичувальній системі пенсійного страхування високі адміністративні витрати зменшують розмір пенсійних виплат. Наведемо конкретні приклади.

Аргентина. Протягом 14 років функціонування накопичувальної системи в цій країні третина загальної суми внесків була витрачена на адміністративні витрати. При середній реальній ставці інвестиційного доходу 9,9 %, показник інвестиційного доходу, з урахуванням адміністративних витрат, часто мав від'ємне значення.

Угорщина. Накопичувальна система пенсійного страхування припинила існування. 25 жовтня 2010 року парламент Угорщини призупинив сплату внесків на індивідуальні рахунки працівників у системі другого рівня й санкціонував переведення коштів другого рівня до солідарної системи першого рівня. За висновками фахівців Програми розвитку фінансового сектора (USAID/FINREP-II), причиною такого кроку був, у тому числі, занадто високий рівень довгострокових витрат угорської пенсійної системи;

- **приклади діяльності недержавних пенсійних фондів.**

1. *Корпоративний недержавний пенсійний фонд НБУ.* У лютому 2015 року офіційний веб-сайт СБУ оприлюднив інформацію щодо відкриття кримінальних проваджень за фактами розтрати та легалізації грошових коштів колишніми службовими особами цього НПФ.

Посадовцями вищезгаданого фонду була розроблена протиправна схема розтрати коштів установи, з переводом на рахунки комерційних структур понад 600 мільйонів гривень. Гроші були спрямовані на придбання цінних паперів емітентів, які мають всі ознаки фіктивності. В результаті такої діяльності колишніх посадовців фонду значних фінансових втрат зазнали понад 10 тисяч працівників НБУ – учасників недержавної програми пенсійного забезпечення.

Для довідки: НПФ НБУ – найбільший недержавний фонд в Україні. Його активи, за даними Національної асоціації НПФ України, на червень 2014 року становили 1,571 млрд. грн., а частка в загальній вартості активів пенсійних фондів – 66 %. Кількість учасників у пенсійному фонді НБУ становила 12,9 тисяч осіб.

2. *Пенсійний фонд корпорації «Енрон» у США.* У грудні 2001 року американська енергетична корпорація «Енрон» оголосила про банкрутство. Компанія мала власний пенсійний фонд, активи якого були вкладені в акції. Усі заощадження «згоріли». В результаті постраждало понад 80000 осіб, а загальна сума збитків перевищила 1 млрд. доларів;

- **втрати солідарної пенсійної системи.** Зменшення частини внесків до солідарного рівня пенсійної системи за рахунок їх перерозподілу до накопичувальної системи призведе до збільшення дефіциту Пенсійного фонду та фондів соціального страхування. При цьому передбачається подальше зменшення рівня ЄСВ.

При прийнятті рішення про запровадження недержавних пенсійних фондів, уряд мусить врахувати такі моменти:

- запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування не повинно негативно впливати на фінансове забезпечення солідарної пенсійної системи;

- забезпечення на належному рівні пенсійних накопичень та відповідних пенсійних виплат з накопичувальної системи потребує стабільного економічного зростання, значного підвищення рівня заробітної плати та зниження рівня інфляції в країні;

- на початковому етапі впровадження накопичувальної системи треба вжити заходів, які б унеможливили зловживання і завищення адміністративних витрат.

Чехія у січні 2016 року оголосила про ліквідацію другого рівня, який був створений лише у 2013 році. В Польщі в лютому 2014 року через введені державою обмеження на форми інвестування фондами страхування останні почали отримувати негативну дохідність

(зокрема, було заборонено інвестувати в державні облигації, а попередні інвестиції необхідно було безоплатно повернути державі для скорочення державного боргу). Згодом польський уряд дав громадянам термін у 3 місяці на повернення до солідарної системи за мовчазною згодою, якщо не буде заявлено про відмову, і продовжує в подальшому таку практику. Таким чином, другий рівень пенсійної системи в Польщі найближчим часом може припинити своє існування.

На жаль, накопичувальна система східноєвропейських країн не виправдала сподівань на побудову такого рівня пенсійного забезпечення громадян, який напрацьовано в західній Європі, зокрема, через нижчий рівень зарплат і відповідних йому внесків, слабкий розвиток фінансових інститутів та невеликий вибір фондів для інвестування з достатньою дохідністю на пенсійні накопичення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проблеми пенсійного забезпечення не втрачають своєї актуальності в сучасному українському суспільстві та у світі в цілому. Недарма в чинному українському законодавстві передбачено запровадження трирівневої пенсійної системи: солідарної, накопичувальної й недержавної.

Перед тим, як прийняти рішення про запровадження накопичувального рівня

пенсійної системи, уряд повинні бути враховані такі нюанси:

- запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування не повинно мати негативного впливу на фінансове забезпечення солідарної пенсійної системи;

- забезпечення на належному рівні пенсійних накопичень та відповідних пенсійних виплат з накопичувальної системи потребує стабільного економічного зростання, значного підвищення рівня заробітної плати та зниження рівня інфляції в країні;

- на стартовому етапі впровадження накопичувальної системи мають бути вжиті такі заходи, які б унеможливили зловживання й завищені адміністративні витрати та запобігли б негативним наслідкам запровадження накопичувальної системи.

Виходячи із вищевказаного, при запровадженні накопичувального рівня пенсійної системи в Україні необхідно враховувати як позитивний, так і негативний світовий досвід. І, зрозуміло, це буде доцільним після завершення війни.

Подальші дослідження повинні бути спрямовані на порівняння ефективності вкладень пенсійних нагромаджень у недержавні пенсійні фонди і страхові компанії, банки, обґрунтуванні максимальної ставки адміністративних витрат.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зубик Оксана. Накопичувальний рівень пенсійної системи. У пошуках моделі та параметрів / О. Зубик // Дзеркало тижня. – 2019. – 20 липня (№28). – С.7.
2. Княжанський В. Пенсійна реформа: з чим не згодні люди. 64,5% українців не готові добровільно відраховувати кошти на старість / В.Княжанський // День. – 2017. – 13 червня. – С.8.
3. Коваль Л. Віце-прем'єр-міністр України Павло Розенко: «Справжня реформа відбудеться тоді, коли нарешті запрацює трирівнева пенсійна система / Л. Коваль // Урядовий кур'єр. – 2017. – 7 лютого. – С. 4-5.
4. Коваль Л. Україні потрібні обов'язкові пенсійні накопичення / Л. Коваль // Урядовий кур'єр. – 2021. – 4 серпня. – С.2.
5. Малолеткова О. Перший крок до накопичувальної пенсійної системи / О. Малолеткова // Урядовий кур'єр. – 2021. – 10 грудня (№238). – С.2.
6. Особливості комплексного розвитку пенсійної системи України. Інтерв'ю з Міністром соціальної політики України Лазебною Мариною Володимирівною // Все про бухгалтерський облік. – 2020. - №111. – С.4-6.
7. Павловський А. Підводні камені накопичувальної пенсійної системи. Про те, чому запровадження накопичувальної пенсійної системи в Україні з 2021 року без зміни законодавства може закінчитися провалом / А. Павловський // Юридичний вісник України. – 2020. – 25-31 грудня (№51-52). – С.15.
8. Ткач О. Пенсійні уроки для України. Польський досвід / О. Ткач // Дзеркало тижня. – 2017. – 23 вересня. – С.6.
9. Трунова Г.А. Окремі проблеми реформування системи пенсійного забезпечення в Україні / Г.А. Трунова // Юридична Україна. – 2020. - №9. – С.75-79.
10. Хохлов В. Пенсійна реформа: чому перехід до накопичувальної системи неминучий? / В. Хохлов // Юридичний вісник України. – 2018. – 4-17 травня. – С.9.
11. Чи варто Україні впроваджувати другий рівень пенсійної системи? // Юридичний вісник України. – 2020. – 13-16 липня (№26-27). – С.23.
12. Шавалюк Л. Пенсійна «хроніка». Про системні проблеми, які залишилися поза увагою пенсійної реформи / Л. Шавалюк // Український тиждень. – 2017. - №28. – С.10-13.

13. Шемяткін О. Зменшення навантаження на фонд оплати праці та пенсійна реформа – з чого почати? / О. Шемяткін // Дзеркало тижня. – 2019. – 2 березня. – С.7.
14. Як влаштована солідарна пенсійна система // Пенсійний кур'єр. – 2019. – 18 січня (№3). – С.3.

REFERENCES

1. Zubyk, O. (2019). Nakopychualnyj riven pensijnoyi systemy. U poshukah modeli ta parametriv [Accumulation level of the pension system. In search of a model and parameters]. Dzerkalo tyzhnya – Weekly Mirror, 28, 7 [in Ukrainian].
2. Kniashchanskyi, V. (2017). Pensiina reforma: z chym ne zghodni liudy. 64,5% ukraintsiiv ne hotovi dobrovilno vidrakhovuvaty koshty na starist [Pension reform: what people disagree with. 64.5% of Ukrainians are not ready to voluntarily deduct funds for old age]. Den – Day, 8 [in Ukrainian].
3. Koval, L. (2017). Vitse-premier-ministr Ukrainy Pavlo Rozenko: «Spravzhnia reforma vidbudetsia todi, koly nareshhti zapratsiuie tryrivneva pensiina systema [ice Prime Minister of Ukraine Pavlo Rozenko: "The real reform will take place when the three-tier pension system finally works]. Uriadovi kurier – Government courier, 4-5 [in Ukrainian].
4. Koval, L. (2021). Ukraini potribni oboviazkovi pensiini nakopychennia [Ukraine needs mandatory pension savings]. Uriadovi kurier – Government courier, 2 [in Ukrainian].
5. Malolietkova, O. (2021). Pershyi krok do nakopychualnoi pensiinoi systemy [The first step to the accumulative pension system]. Uriadovi kurier – Government courier, 238, 2 [in Ukrainian].
6. Osoblyvosti kompleksnoho rozvytku pensiinoi systemy Ukrainy. Interviu z Ministrom sotsialnoi polityky Ukrainy Lazebnoiu Marynoiu Volodymyrivnoiu [Features of the comprehensive development of the pension system of Ukraine. Interview with the Minister of Social Policy of Ukraine Lazebna Maryna Volodymyrivna]. (2020). Vse pro bukhholderskyi oblik – Everything about accounting, 111, 4-6 [in Ukrainian].
7. Pavlovskiy, A. (2020). Pidvodni kameni nakopychualnoi pensiinoi systemy. Pro te, chomu zaprovadzhennia nakopychualnoi pensiinoi systemy v Ukraini z 2021 roku bez zminy zakonodavstva mozhe zakinchytysia provalom [Pitfalls of the accumulative pension system. About why the introduction of the accumulative pension system in Ukraine from 2021 without changing the legislation may end in failure]. Yurydychnyi visnyk Ukrainy – Legal Bulletin of Ukraine. 51-52, 15 [in Ukrainian].
8. Tkach, O. (2017). Pensiini uroky dlia Ukrainy. Polskyi dosvid [Pension lessons for Ukraine. Polish experience]. Dzerkalo tyzhnia – Weekly Mirror, 6 [in Ukrainian].
9. Trunova, H.A. (2020). Okremi problemy reformuvannia systemy pensiinoho zabezpechennia v Ukraini [Separate problems of reforming the pension system in Ukraine]. Yurydychna Ukraina – Legal Ukraine, 9, 75-79 [in Ukrainian].
10. Khokhlov, V. (2018). Pensiina reforma: chomu perekhid do nakopychualnoi systemy nemynuchy? [Pension reform: why is the transition to an accumulation system inevitable?]. Yurydychnyi visnyk Ukrainy – Legal Bulletin of Ukraine, 9 [in Ukrainian].
11. Chy varto Ukraini vprovadzhuvaty druhyi riven pensiinoi systemy? [Should Ukraine implement the second level of the pension system?] (2020). Yurydychnyi visnyk Ukrainy – Legal Bulletin of Ukraine, 26-27, 23 [in Ukrainian].
12. Shavaliuk, L. (2017). Pensiina «khronika». Pro systemni problemy, yaki zalyshylysia poza uvahoiu pensiinoi reformy [ension "chronicle". About the systemic problems that were left out of the attention of the pension reform]. Ukrainskyi tyzhden – Ukrainian week, 28, 10-13 [in Ukrainian].
13. Shemiatiuk, O. (2019). Zmenshennia navantazhennia na fond oplaty pratsi ta pensiina reforma – z choho pochaty? [Reducing the burden on the wage fund and pension reform - where to start?]. Dzerkalo tyzhnia – Weekly Mirror, 7 [in Ukrainian].
14. Iak vlashtovana solidarna pensiina systema [How the joint pension system is organized]. (2019). Pensiinyi kurier – Pension Courier, 3, 3 [in Ukrainian].

Отримано 18.07.2022